

TÁR C Z A.

A MAGYAR HADI KRÓNICA KIADÁSA.

A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottsága múlt évi október hó 23-án elhatározta, miszerint a Millénium alkalmából «*A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek hadi krónikáját*» kiadja, még pedig, hogy e hasznos kézikönyvnek minél nagyobb elterjedést biztosítson, a kiadást a Hadtörténelmi Közleményekkel kapcsolatosan olykép eszközli, hogy a krónika első részét az 1895-ik, második részét az 1896-ik évben a folyóirat előfizetőinek az *5-ik füzet helyett* küldi meg.

A szerkesztőség gondoskodott arról, hogy az előfizetők ezért hadtörténelmi értekezésekben se rövidíttessenek meg, miről az eddigi füzetek s kivált a mostani dús és tartalmas füzet tanúskodik, ezenfelül pedig az 5-ik füzet helyett a krónikának körülbelül húsz nyomtatott ívnyi, több csatavázlattal kísért első részében is gazdag kárpótlást nyernek.

A decemberben megjelenő füzet tehát minden más közlemény kizárásával csak a hadi krónika első részét fogja tartalmazni; de hozzá fog csatoltatni az évfolyam tartalomjegyzéke.

A Magyar Hadi Krónika tervezetében azon változás állott be, hogy az anyag a jobb áttekintés, könnyebb kezelés szempontjából, továbbá tekintettel a mű kiegészítő részét képező «*Hadtörténelmi Helynévtár*»-ra, melynek szükségkép az egész anyagra kell kiterjeszkedni, nem osztatik két kötetre, hanem egy egységes, 40—50 nyomtatott ív terjedelmű erős kötetet fog alkotni.

A «Magyar Hadi Krónika» egyébként szabatos, rövid, de katonai szempontból mégis kimerítő előadásánál fogva, mely az eseményeket a legújabb kutatások eredményeinek és a magyar történeti irodalom legújabb termékeinek gondos fölhasználásával szerkesztetik és tömörsége mellett is a hadi eseményeket bővebben tárgyalja, mint a történelmi

kézikönyvek bármelyike, a magyar nemzet hadtörténelmének minden történetkedvelőre, de kiváltképen minden magyar katonára nézve fölötte hasznos kézikönyvét képezendi; mert nemcsak hogy minden fontosabb magyar hadi esemény felől szakszerű felvilágosítást nyújt, de a kiegészítő részét képező «Hadtörténelmi Helynévtár» segítségével azt is lehetővé teszi, hogy a tiszti harczászati vagy más utazások, áthelyezések stb. alkalmával az útba eső vidéken, vagy az új állomás környékén lefolyt hadi eseményeket azonnal és könnyen megismerje, a források felsorolatván, a bővebb tanulmányozásra támogatást leljen, végre pedig módot nyer arra is, hogy gyakorlatok, harczászati, szóbeli és írásbeli feladatok, harczászati gyakorló utazások és lovaglások; stb. az alkalmazható módszer szerint hadtörténelmi eseményekre alapíttassanak.

A «Magyar Hadi Krónika» befejezés után, mint a «Magyar Hadtörténelmi Könyvtár» része, külön is meg fog jelenni s ára előreláthatólag 4—5 forint lesz.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Nagyvárad kapitulációja 1692-ben. Bunyitay Vinczének könyve, *Nagyvárad a török foglalás korában* nincsen meg itt Londonban, a *Hadtört. Közlemények* 1892-ki folyamában (V. 469—492) adott szemle pedig nem említi, hogy vajjon Bunyitay mutavite consilium in melius, mióta *A mai Nagyvárad megalapítása* című székfoglaló értekezésében (Budapest 1885) azt írta, hogy «a vár bevételenek napját a nyugati várkapu fölé helyezett felírás Urnapra teszi, mely 1692-ben június 5-ikére esett; de egy más egykorú s minden kétséget kizáró forrás június 6-ára helyezi». A tudós szerző nem adja az említette felírás szövegét. Azt sem említi, hogy a kérdésben forgó felírás mikor és mely körülmények közt lett a várkapu fölé helyezve, hanem csak Tobias von Hasslingen kéziratából idézi a dátumot «in dem Monath Junio und zwar dem Tag nach Corporis Christi, das ist dem 6. huius».

Habent sua fata libelli — de úgyszintén a dátumok is. Mint a szerkesztő írta szemléből megértem, Bunyitay a *Theatrum Europaeum* (XIV. 239 és köv. ll.) nyomán ezen újabb művében azt állítja, hogy a török őrség június 5-én felvonta a fehér zászlót és hogy az egyezés még az nap szóbelileg, másnap pedig írásban is megkötetett. Lássuk már most mit állít az idézett forrás. A *Theatrum* elbeszéli, hogy május 26-án ó-styl,

azaz június 5-én az új naptár szerint minden készen állott az általános rohamra, de mivel aznap épen Úrnapja volt, az ostromlók a következő napra akarták halasztani a rohamot. A törökök azonban látván az előkészületeket, nem akarták a dolgot a végsőségig jutni engedni és kitűzték a fehér zászlót az egyik bástyán. Még az nap egy öt személyből álló török követség jött ki a keresztény táborba. Rövid megbeszélés után a küldöttséget visszavezették a várba, honnan nemsokára ismét visszajöttek a főhadiszállásra oly hirrel, hogy azonnal meg akarják kezdeni a kapituláció pontjainak tárgyalását, a mi késő éjjelig tartott. Két török a követségből visszamaradt a főhadiszálláson, oly czélból, hogy «másnap ezen ügyet és az egyezés pontjait teljesen tisztába hozzák». A *Theatrum* közli az egyezés pontjainak szövegét is, melyet szerinte 29 török tiszt írt alá. Ez okirat dátumát pedig így adja «Geschrieben und accordiret den 20. des Monats Ramazan im Jahr Hegirae 1103, den 5. Junii Anno 1692.» Ha a keresztény dátum helyes, úgy az egyezés még a vár föladásának napján, nem pedig a következő napon lett aláírva. Vizsgáljuk meg tehát a török dátumot.

Az elfogadott arab időszámítás szerint 1103. ramazán 20. csakugyan június 5-ére esett. A tárgyalások ugyan késő éjjelig folytak, de miután a hold ramazán 20-a körül az utolsó negyedtet éri el s következőleg csak körülbelül esti tíz és hajnali két óra közt kel föl, egyszerűség kedvéért a hold fölkeltevel beálló török dátum változást elhanyagolhatjuk. Hogy azonban a nagyváradi törökök június 5-én csakugyan ramazán 20-át írtak-e, azt azért nem dönthetjük el, mert a hét napja nincs megnevezve és a keresztény dátum alkalmasint a *Theatrum* szerkesztőjének hozzátoldása, és nem volt meg az eredeti okiraton. Azonkívül az okirat kissé gyanús már azon oknál fogva is, hogy az egyezkedő felek közül csak az egyik, a török írta alá, s nem mint egyezkedésnél rendesen történni szokott, mind a két fél.

A *Thearum Europaeum* említett XIV. kötete 1702-ben jelent meg. Már két évvel előbb, tudniillik 1700-ban, jelent meg Sir Paul Rycaut *The History of the Turks beginning with the Year 1679.* című munkája. Ebben is közölve van (440 l.) a kapituláció pontjainak (Articles of Surrender) egy verziója, mely egyes pontok lényegére nézve meg egyezik a *Theatrum*-ban közölt okirattal, de a pontok sorrendjében egészen más rendet követ és más lényeges eltéréseket mutat. Így például a *Theatrum* szerint a török őrség bántatlanul Gyuláig vala kísérendő, Rycaut szerint ellenben Erdélyben (értsd a Kapcsolt Részekben) és a Bánáton át Pancsováig (through all the Passages and difficult Passes of *Erdurich* and *Zanat* until we arrive at the Palanca called *Panzora*).

Ez utóbbi okiratot négy, néven megnevezett, török tiszt írta alá s a dátum ugyancsak 1103 ramazán 20-nak van adva; «which is» — így folytatja a fordítás — «the 3-d of June 1692». Hogy pedig június 3-a nem sajtóhiba, azt a hármas szám után odaillesztett *d* betű és még azonkívül azon körülmény is kétségen kívül helyezik, hogy a dátum a lap alján ismételve van. Rycaut, midőn e kötetét megírta, az angol király residence volt Hamburgban, de előbb mintegy tizennyolcz évig mint angol consul székelte Smyrnában és így nem volt járatlan a török időszámításban.

A török források után dolgozó Cantimir, moldvai fejedelem, szintén azt állítja a Párisban 1743-ban francia fordításban megjelent *Histoire de l'Empire Othoman* című művében (II. 216), hogy Nagyvárad «eleség hiánya miatt (?) ramazán 21-én, azaz május 25-én 1103-ban a nemrég fogságából megszabadult Heusler tábornoknak capitulált». Szerinte is tehát ramazán 20-a május hó 24-ére esett ó-styl szerint, azaz június 3-ára az új naptár szerint.

Miután a *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs* 1877-diki folyama, melyre Horváth őrnagy hivatkozik, nincs meg itt Londonban, kénytelen vagyok itt elejteni vizsgálódásaim fonalát és reá bízni a kérdés végleges eldöntését, hogy Nagyvárad mely napon adta meg magát.¹⁾

Volt reményem, hogy az angol és hollandi békebiztosoknak az angol Public Record Office-ban őrzött levelezései közt akadhatnak a dátumra, de siker e levéltárban való kutatásaimat sem koronázta.

Kropf Lajos.

*Miképen esett Szendrő vára a hajdúk kezeibe 1604-ben.*²⁾ Erre az egyszerű, rövid feleletet megkapjuk abból a levélből, melyet a hajdúk vezérei, Lippay Balázs és Németh Balázs, a Szepes vármegyei főispánnak, bethlenfalvi Thurzó Györgynek, Tarczáról küldöttek,³⁾ és a melyben a következőket mondják: A «végházakat, Kállót, Tokajt, Ónodot, Sárospatakot, Diósgyórt és Szendrőt, a németeket kibocsátván belölk, . . . kezünkhöz vettük». E szerint tény, hogy a helyeknek őrsege azokat ellenállás nélkül elhagyta.

De a császáriak nem vették a dolgot oly könnyen és, mint azt még néhány létező okirat bizonyítja, a német katonákat Bécsbe érkezéskor

¹⁾ Mihelyt reá alkalmunk lesz, e kérdésre azonnal visszatérünk.

Szerk.

²⁾ Cs. és kir. haditanács. Exped. Acten; Nov. 11; Nr. 109.

³⁾ U. o. Nr. 71.

szigorú vallatás alá vették. A vallomásokból kitűnik, miként játszatott Szendrő vára a hajdúk kezeibe.

Köscher Péter János, német nemes, és közönséges muskétás, ki 19 évig szolgált Szendrőben a császárnak, a kihallgatás ideje, azaz 1604 november 23-ika előtt három héttel, november 2-án, Szendrőről 30 társával együtt elbocsájtva, Bécsbe érkezett.

Köscher a következőket vallja: A hajdúk vezére, Németh Balázs, 50 lovassal, lövegek nélkül, jött Szendrő elé és azt megadásra szólította fel. A várban a tűzérséggel és a fehér kabátosokkal együtt összesen 180 ember volt, köztük mintegy 50 lovas muskétás.

A vár kapitánya haladékat kívánt, mely alatt sem éjjel, sem nappal a várba élelem nem juthatott. A végházban 3 löveg volt.

Ezután a német kapitány a magyar hadnagygyal Korláthtal tanácskozni kezdett, mely tanácskozásnál úgy magyar, mint német részről az összes hadnagyok, zászlóvivők, őrmesterek, őrzetők és közönséges muskétások mind jelen voltak. A tanácskozás folytán még aznap, mikor Németh a megadásra való felszólítást kiadta, mindkét részről küldött-ség ment Némethhez.

Hogy milyen utasításokkal voltak ezek ellátva, azt ő (Köscher), mint közönséges muskétás, nem tudja; az ellenséges vezér a várba még nem lövetett, de a vizet kezdte onnan elvezettetni.

Erre a mi kapitányunk kikiáltott és fegyverszünetet kért, a mi meg is adatott.

A várban már egy harapás kenyér sem volt. Az udvarbíró, ki azelőtt a várban lakott volt, a pék és az összes élelmi szállítók, kik szintén ott laktak, már két nappal előbb megszöktek volt.

A német kapitány és a többi parancsnok alkudozni kezdett ugyan, de egyidejűleg a zsoldosoknak tudtára adták, hogy adják meg magukat.

Ez meg is történt, és a vár órségének 7 mértföldnyire biztos kíséret ígértetett meg.

«Holnap lesz 3 hete, — mondja tovább a vallomás, — hogy mi a nálunk lévő holmiainkkal, ú. m. fegyvereink és zászlóinkkal onnan kivonúltunk.

Mi zsoldosok összesen mintegy 180-an voltunk, köztünk 28 tokaji ember, kik Szikszónál Rueber György ezredes táborában voltak, s onnan kerültek Szendrőre. A kivonuló zsoldosokat elől és hátul hajdúk kísérték.

Murány várába akartunk menni, de útközben megtámadtattunk és a hajdúk sokat közülünk lekaszaboltak, úgy hogy csak mintegy 31-en menekültünk meg az erdőn keresztül.

A német kapitány és a magyar hadnagy a hajdúkhoz mentek át.»

Ezenkívül még egy *Hartmann János* nevű lövész vallomása is említésre méltó, ki azt mondja, hogy ő 23 társával a szendrői hegyen volt és ott megesküdték, hogy a várat nem akarják és nem fogják feladni.

Az őrmester volt a parancsnokuk. Szerdán jött az ellenség, lövegek nélkül, a vár elé. Németh Balázs a vár feladását követelte. Vezetőjük azt felelte, hogy főlebbvalóinak tudta nélkül a várat föl nem adhatja. Hogy miben egyeztek meg aztán lent a várban, azt ő nem tudja, elég az hozzá, hogy mikor a kapitánytól az elvonulásra a parancsot vették, ők is a többiekhez csatlakoztak és a hajdúk kísérete mellett elvonultak.

E két vallomást kiegészíti két tokaji német harcos, Fischka Kristóf és Naudtinger Farkas vallomása.

Ezek mintegy 20-an, Rueber Györggyel Szikszó felé vonultak, hogy Belgiojoso Jakab, a felsőmagyarországi főparancsnok, sorsáról valamit megtudjanak.

Rueber onnan 2 kocsival, 4 lovas által kísérve, azonnal Tokajba sietett.

«Ekkor történt, hogy Scheffa alezredes, ki 900 huszárral és 4 zászlóalj hajdúval Rueber parancsnoksága alatt állt, a fölkelő hajdúkhoz csatlakozott, és 4 kocsit, melyeken Rueber legjobb holmijai voltak, valamint 22 paripát és a tokaji zsoldosokat is mind Szendrőre vitte.

Itt nyilvánvaló volt az árulás. Bornemisza huszárőrmester volt az első, ki a Szendrőre vezető vízárók levezetését megkezdte.

A várban lévőket többé meg nem kérdezték. Rueber holmijai hátra maradtak. A Szendrőből kivonultak nagy részét a Murány felé vezető úton lekaszabolták, úgy hogy csak tizenketten menekülhetünk meg.»¹⁾

A mennyire ők tudták, a várban még legfeljebb 2 napi élelem volt.

Később azt hallották egy fehérkabátos lovastól, ki Tokaj felé küldetett és onnan tért vissza, hogy Rueber ezredes élelmet akart a várba szállíttatni, de a tokaji polgárok ellenszegültek, mely alkalommal Rueber állítólag a vállán megsebesült. Arról, hogy Tokaj fel van adva, ők mit sem tudtak.

Közli: *Gömöry Gusztáv*.

*Draskovics János horvát bán jelentése Ferdinánd főherceghez 1604-ben, Gelalisnak Boszniába való bevonulásáról.*²⁾ Fenséges főherceg, legkegyelmesebb Urunk! Tudomá-

¹⁾ Ez a szám a 20 német harcosra vonatkozik, kik Tokajból Szikszóra mentek Rueberrel és Szendrőn az elvonuló őrséghez csatlakoztak.

²⁾ Cs. kir. udvari hadi tanácsi okmányok. Január 1604. Nr. 114.

sára hozom Fenségednek, hogy nemrégiben biztos hírt kaptam, miszerint *Gielagiát*, Karagichigianak, kit a török császár megnyert volt magának és az elmúlt évben, 1603-ban, Buda alá küldött, barátját, ez utóbbinak elvonulása után a török császárnak rábeszéléssel és ígéretekkel sikerült rávennie, hogy Boszniába betörjön és azt hatalmába ejtse.¹⁾

Gielagia megindult, Banyalukához közeledett és egy rét mellett, melyet *Lipcevo-poljenek* neveznek, ütötte fel táborát.

Ennek a lépésének *Zeffer* bég az összes bosnyák néppel a török császár tudtával és jóváhagyásával szegült ellen, hogy Gielagiát a betörésben megakadályozzék.

Midőn ezt Gielagia észrevette, valamint kémei által megtudta, hogy ellenállástól, sőt kemény harcztól kell tartania, miután eredetileg csak 3000 embernyi erővel bírt s hadi népének egy részét Buda alatt elvesztette, cselhez folyamodott és ennek kivételére sátrainak felállítását a mezőn egyelőre háborítatlanul folytatta. Midőn azonban az éj beállott, a sátrakban az árúkat és egyéb holmikat hátra hagyva és mindenütt erős őrtüzeket gyújtva, — a táborból titkon kivonulván, lesbe állott.

Miután *Zeffer* bég emberei sem a tábori tüzeknél, sem pedig a sátrakban emberekre nem bukkantak, a bégnek azt jelentették, hogy Gielagia hadával együtt elmenekült.

Erre a hírre *Zeffer* bég minden népével egyetemben a táborba sietett és rabolni kezdett.

Gielagia ezt sejtette, és midőn látta, hogy a bég népei teljesen a rablással vannak elfoglalva, seregével a másik oldalról előrenyomult és a legnagyobb és legbuzgóbb rablás közepette a bosnyákokra támadván, *Zeffer* bég népeinek nagy részét részint lekaszabolta, részint pedig a Verbász folyó vizébe nyomta, hol azok nagy része belefulladt.

Ez az esemény 1603 december 24-én történt és mint biztosat beszélük, hogy 6000 embernél több esett el.

E váratlan ütközet után a török császár előkelő csauszok által Gielagiát egynehányszor hívta az arany szarvhoz, avval az ígérettel, hogy

¹⁾ Draskovics a dolog felől nem volt jól informálva. *Gelalis*, és nem Gielagia, azelőtt anatóliai béglerbég, Kisásziában pártütést indított a szultán ellen, ki őt megfékezni nem bírván, *boszniai béglerbéggé* nevezte ki, de titokban a boszniai csapatoknak és a lakosságnak meghagyta, hogy őt üzzék ki, s ha lehet, tegyék el láb alól. Gielagia és Karagichigia, helyesebben Karajaziges, különben egy és ugyanazon személy, igazi nevén *ciliciai Hasszán*, ki a törökök részéről — író ember levén — *Karajazigesnek*, (tekete írnok), lázadása után pedig még *Gelalisknak* (pártütő) is neveztetett.

jövedelmezőbb állást akar neki adni, mint Boszniában van. De ő mindig avval mentegetőzött, hogy addig nem vonúl el onnan, míg nem látja és tudja, mit akar hatalmas császára neki adni és csak akkor akar innen elmenni és a portához menni jobbat kérni, ha ez az állás nem fog neki tetszeni.

Az ütközetet követő napon, december 25-én, bevonúlt Banyalukába és két napon át üdvölvéseket tétetett.

A hová Gielagia később csak vonúlt, nemcsak az országot pusztította erőszakosan, hanem városokat és falvakat lerombolt és sok lovat, árúkkal és pénzzel megterhelve, vitt el magával.

A határokon Gielagia most saját hadi népét akarja szétesztani és azokat megszállni; azt is kihirdette nyilvánosan, hogy ha az ő nagy hatalmú császára nehézségeket vagy valami szerencsétlenséget okozna neki, abban a biztos reményben van és él, hogy akkor a keresztény császár kegyelmes keze nem fogja tőle a segítséget megvonni.

Mindezekből a mit remélni lehetne, az én legalázatosabb hozzájárulásom nélkül is tudni fogja Fenséged, valamint azt is, miként kell intézkedni, hogy mindennek jó vége legyen.

Ezeket nem volt szabad Fenséged előtt elhallgatnom, melyek után legalázatosabban ajánlom magamat. Zágráb 1604 január 6-án. Fenségednek legalázatosabb és legengedelmesebb szolgálója Draskovich J. m. p. Prás. 1604 január 12-én Archiduc Ferdinand.¹⁾

G. G.

Básta György emlékérmé 1603-ból. Bizonyára kevesen vannak, kik tudják, hogy *Básta* Erdély e vérszomjas zsarnoka, tetteinek és *dicsőséges* (?!) működésének megörökítésére Erdélyben 1603-ban *emlékérmét* vertek. Az érem, melyet mint magántulajdont láttunk, az ismert Mária-Terézia tallér nagyságában, aranyból készült és 10 arany súlylyal bír. Az előlapon *Básta* pánczélos mellképét, göndör hajjal és szakállal, mutatja, a következő gyöngyszerű körirattal: *Georgius Basta D. N. (Dominus) in Sult. Eques Auratus.* (Aransarkantyús vitéz.) A hátsó lapon három egymás mellett álló babérkoszorúval átfont palmaág látható. A *dicsőség* és *győzelem* eme jelvényei után még a következő, rövidített magyarázó szavak vannak: *Vall. Prof. (Vallacho Profugato), Sic.*

¹⁾ Gelalis azonban sorsát még sem kerülte el. Boszniából végre is távozni levén kénytelen, a szultán őt temesvári szandzsákbéggé nevezte ki; de rövid idő múlva azon ürtügy alatt, hogy Temesvárt a keresztények kezére akarta játszani, több ázsiai társával együtt megölette.

Dev. (Siculo Devicto), Dac. Rec. (Dacia Recuperata) 1603. A körirat pedig szól: Sacra Cæsariæ Maiestatis Ac. (catholici), Reg. (is) Hisp. (anicarum) Consil. (iarius) Bel. (licus) Et In Trans. (ilvania) Capit. (aneus) General. (is).

Hogy kinek a kezdeményezésére veretett az emlékérem, az Erdély történetírói által lenne kiderítendő. Alkalmasint a szászok körében keletkezett az eszme, mit a mellkép szélén lévő apró betűk: N. W. Cibin. is bizonyítani látszanak, a mennyiben Nagyszebent jelölik az érem veretésének helyéül. Valószínű, hogy az az emlékérem több példányban és különféle érczemekben veretett, s így a múzeumokban is bizonyára fel lesz található. Feltűnő azonban, hogy Bergmann a bécsi Ambraser gyűjteményben lévő emlékérmekről szóló könyvében azt föl nem sorolja.

G. G.

*Török-magyar jegyzékváltás 1593-ból.*¹⁾ I. A nógrádi bég levele Pogrányi Benedekhez. Mi Mehemed bég, Isten kegyelméből és jószágos akaratából a hatalmas, győzhetetlen török császárnak, Murad szultánnak, ki a világ négy részében, úgymint Ázsia, Afrika, Európa és Amerikában (?) uralkodik, fő szandzsák bégje és helytartója Drégelyben és Novigradban, tudatjuk Ngddal jelen jelen írásunkkal, hogy miután a hatalmas Isten kegyes akaratával és engedelmével a mi győzhetetlen hatalmas császárunknak, Murad szultánnak, ennek a világnak négy részét odaadta, a Ti szívetek is felvilágosúljon, hogy inentúl ne harcoljatok ellenségekként és a császár országának kiterjesztését ne akadályozátok. Azért is a legfőbb vezír, Szinán pasa, mellett nagy sereg harczost küld, melyet nem tudjuk, hogy mikor fog érkezni. Miután azonban a mi vallásunk megköveteli, hogy mi a mi ellenségeinket, kik ellen harcolni akarunk, előbb figyelmeztessük, hogy hatalmas császárunk előtt térdet és fejét hajtsanak és neki meghódoljanak. Azért is tudtul akartam Ngdnak adni, hogy a szegény szorongatott városok és falvak ne pusztítottassanak el, hanem e levél folytán meghódolni kényszeríttessenek.

Megigérem, hogy a kik eljönnek hozzám a meg nem hódoltak közül, azoknak írást adok, hogy ha csak egy fillérnyi káruk esik is, úgy én azt tízszeresen fogom kárpótolni, úgy jutalmazák meg a lelkemet a túlvilágon. De a mely falvak nem akarnak meghódolni, azok ha most a hatalmas császár legfőbb vezírje nagy seregével bejön, szükségüknek terhét ne vessék az én lelkemre. Novigrad, 1593. augusztus 27-én.

II. Pogrányi Benedek felelete a nógrádi bég levelére. Vettem

¹⁾ Egykorú kézirat-gyűjtemény. Cs. és kir. udvari levéltár, Bécs, 8966.

Ngod levelét és abból megértettem, hogy a hatalmas császár, Murad szultán, országát meg akarja nagyobbítani és a fővezérrel sok hadi népet küld ide, de hogy azok, kik meghódolnak, békében fognak maradni.

Jól tudjuk mi, hogy a Ti uratoknak nagy birodalma van, de olvasuk a történelemben, hogy voltak még nagyobb birodalmak is, de nem maradtak fenn, hanem elenyésztek, a mind a ti birodalmatok is el fog egykor enyészni. Láttunk és hallottunk mi már ebben a magyarok országában nagyobb háborúkat is, akkor, mikor Szuleiman szultán, a ki a legnagyobb volt császáraitok közt, jött be ebbe az országba, de soha sem tudta azt elpusztítani, hanem ő maga életével lakolt érte.

Nekünk az égben erős hatalmas Istenünk van, ki meg tudja védelmezni az ő híveit és csúffá tenni ellenségeit.

A mi legkegyelmesebb urunk a békét igazán megtartotta, de ti megszegtétek azt és hitetek ellenére ismét reánk törtök. Isten igazságos és megszokta büntetni a hitszegőket, azért is kedves barátom és szomszédom, a kik ezelőtt meghódoltak, maradjanak is így, de a kik nem, higgyed el uram, hogy míg az Isten kegyelmet ad, addig egy talpalatnyit sem engedünk a mi szívünk szerinti igazságból.

Az itt szolgáló alattvalókat, kérem Ngodat, szintén ne nyomja el. Korpona 1593 szeptember 9-én. Pográny Benedek, Ő római császári Fellegének főkapitánya Korponán.

G. G.

Magyar huszárok támadása francia vadászok ellen, Győrnél. 1809 június 17-én este Olgay főhadnagy 51 huszárral az abdai hídnál állott, honnan 18-án reggel indult el; a sereg már az éjfolyamán visszament volt, és a gyöngye különítmény minden oldalról ellenség által volt környezve. Olgay, a nélkül, hogy az ellenség észrevette volna, lházi felé menetelt, hol még napfölkelte előtt francia vadászokból álló ellenséges különítményt látott, mely Pápa felől nyomult előre. A kitérés nem könnyen volt lehetséges, de a vitéz főhadnagynak ez nem is volt szándékában. Kis csapatával félig rejtve megállapodott és az ellenséget, mely számerejét meghatározni nem tudhatta, lehetőleg közel jönni engedte, a mikor aztán olyan elhatározottsággal, bátorsággal és vakmerőséggel támadta azt meg, hogy a vadászok nemsokára szétszórattak. Ámde mihelyt parancsnokuk Olgay csapatának csekély számát fölismerte, katonáit támadásra akarta vinni. De mikor Olgay ezt észrevette, személyesen reá támadt és kézi tusában legyőzvé őt, még rendjeleit is elvette. A harc alatt Olgay lovának hevederét átlőtték; a ló az oldalába kapott lövésre az ellenség közepette összeesett, de azután fölugrott, lovasát ledobta s eliramodott. Olgayt bátor katonái kivágták az ellenség közül,

mire aztán friss lóra pattanva, ámbár sebesülten, az újlag alakulni igyekvő ellenséget még egyszer megtámadta. A második roham a vadászokat teljesen szétverte, úgy hogy menekülni voltak kénytelenek, 31 foglyot, 7 kocsit podgyászszal, fegyverekkel és ruhaneművel, hagyva a győzőknek zsákmányul.

HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

I. IRODALMI SZEMLE.

MAGYAR MUNKÁK.

Csánki Dezső: Magyarország földrajza a Hunyadiak korában. II. kötet. Kiadja a Magyar Tudományos akadémia. Budapest, 1894. 8-adr. VIII. és 860 lap. Ára 7 frt. E nagyszabású munka, mely eredetileg Teleky József munkájának folytatásaként indult meg, lassankint előkészítője lesz a Hunyadiak kora újból való megírásának. Mert Teleky műve nagy nyereség volt ugyan a magyar történeti irodalomra *akkor*, ma azonban annyira elavult, hogy jóformán élvezhetetlen. Már pedig hazánk e legfényesebb időszakának újból való megírására ma Csánki Dezső kétségtelenül a leghívatottabb, s csak öröm tölthet el bennünket, midőn e nagy munka egy-egy újabb kötete napvilágot lát.

Márki Sándor: Arad vármegye és Arad szab. kir. város története. Második rész. Arad, 1895. XIV. 911 lap. Három évvel ezelőtt jelent meg Márki Sándor e jeles monografiájának első része, s mint az osztatlan tetszéssel és dicsérettel találkozott, úgy e második és befejező részt is nagy meglepéssel fogadja a magyar történelem iránt érdeklődő közönség. E második rész Aradmegye és Arad város történetét a XVI. század közepétől, a legújabb korig tárgyalja, díszítve 261 kitűnő illusztrációval; ezek közt sok arckép, aláírás, térkép, tömérdek községi és nemesi ezímer; tartalmazza továbbá az aradmegyei nemesek és birtokaik jegyzékét és kimerítő, mindkét kötetre kiterjedő név- és tárgymutatót.

Márki jeles munkáját egyik közelebbi füzetünkben még tüzete-
sebben fogjuk ismertetni.

Éble Gábor: A Harruckern és a Károlyi család. Genealogiai tanulmány, eredeti kútfők nyomán. Budapest, 1895. 8-adr. 82 lap. Eble Gábornak gróf Károlyi Ferenczről írt tanulmánya feltűnést keltett és

bizonyos, hogy érdekes és érdemes munka volt. Ez újabb munkája nem oly nagy igényű, a minthogy a szereplő egyének csekélyebb jelentőségénél fogva nem is lehet; de a Harruckern család, melynek egyik őse előbb hadbiztos, majd magyar báró és békési főispán, egyik nőtagja gróf Károlyi Antal neje volt, s általában a magyar főnemesi családokkal, nevezetesen a Károlyiakon kívül a Wenckheimekkel, Bolzákkal, Eszterházyakkal, Batthyányakkal, Sztárayakkal, Schönbornokkal és Königs-eggekkel rokonságba jutott, elég nevezetes arra, hogy története, leszármazási és elszármazási viszonyai érdeklődést keltsenek. A könyv remek metszetekkel van díszítve, melyek a család egyes tagjait ábrázolják. A könyv ára 1 frt 50 kr.

Ortray Tivadar: Pozsony város története. Kiadja a pozsonyi első takarékpénztár. II. kötet. A város középkori topográfiája 1300–1526. 455 lap. III. kötet, Mellékletek Pozsony város 1300–1526-ik évi történetéhez, 456 lap. Pozsony, 1894.

A munkára még közelebb visszatérünk.

Irányi István: Szabadka szabad kir. város története. I. és II. rész és Okmánytár. Kiemelendő munkájából — hadtörténeti szempontból — a szabadkai katonai sáncz története, melylyel egy újabb és fontos részletet szolgáltat a magyar határőrvidék történetéhez.

Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési emlékek, történeti bevezetésekkel. 17. kötet. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1894. 8-adr. 491 lap.

Acsády Ignác: Régi magyar birtokviszonyok. 1494–1598. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1894.

Lőrincz Gyula: A kereszties hadjáratok jelentősége a pápaságra, különös tekintettel Magyarországra. Nagyszombat, 1894.

Hentaller Lajos: A szabadságharcz dalai. Százötven nóta a daliais időkből. Budapest, 1895. 12-edr. 198 lap. Ára 1 frt 50 kr.

Körösi László: Kortörténeti Könyvtár. Gyűjteményes vállalat; 1. füzeté XIII. Leo pápa. 2. füzeté I. Ferencz József király, a további füzetek Kossuth Lajos, Jókai Mór, Vaszary Kolos és mások életrajzait tartalmazzák. Egy füzet ára 30 kr.

Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története. Milleniumi kiadás. Budapest, 1895; 8-adr. CCCLII. és 335 lap. E nagy munkának első kötete, melyet Fröhlich Róbert, Kuzsinszky Bálint, Nagy Géza és Marczali Henrik írtak, immár teljes és folyamatban van a második és harmadik kötet is, melyet Marczali, Pór Antal és Schönherr Gyula írtak.

Vámbéri Ármin: A magyarság keletkezése és gyarapodása. Budapest, 1895; 8-adrét, 408 lap. Ára 3 frt.

Érdújhelyi Menyhért: Ujvidék története. Kiadja Ujvidék szab. kir. város közönsége. Ujvidék, 1894; 855 lap.

II. A MAGYAR HADTÖRTÉNETI IRODALOM REPERTORIUMA.

HUSZONHATODIK KÖZLEMÉNY.

I. FERDINÁND (1526—64) ÉS SZAPOLYAI JÁNOS (1526—40) KORA.

Általános segéd munkák. Jászay Pál, A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. (1846.). Szalay L., IV. köt. 1. l. Horváth M., IV. 3. l. és Rajzok a magyar történelemből (1859.). Fessler III. 399. Kerékgyártó III. 1. Szalay József. II. 14. Sayous-Molnár, II. 35. Huber IV. köt. (1526—1609). Krones., III. 178. Szilágyi S., Erdélyország történ. I. 242. Fraknoi, Magyar Országgyűlési Emlékek. I. s követk. k. Szilágyi S., Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I. s követk. köt. Salamon Fer., Török hódítás kora Magyarországon (83. l.) és A magy. kir. szék betöltése. (41. l.). Buchholtz, Gesch. K. Ferdinands. I. (9. köt.).

Oklevéltárak. Lanz, Gachard és a többi régibb gyűjteményektől eltekintve: Hatvani (Horváth) Mih., Brüsszeli Okmánytár. 4. köt. Buchholtz, Geschichte K. Ferdinands. I. (9. köt.) Simonyi Ernő, Magyar történ. Okmánytár, londoni könyv- és levéltárakból. 1521—1717. (B.-Pest. Akadémia 1859). Miller Ferd., Epistolæ imperatorum et regum Hungariæ Ferd. I. et Max. ad suos in Porta Ottomanica oratores. Pest 1808. Lasker, Scepper, Busbek, Auger és Hoberdanacz követek jelentései és a portán viselt naplói külön is megjelentek. Muffat, Korrespondenz u. Aktenstücke zur Gesch. d. polit. Verhältnisses der Herzoge Ludwig u. Wilhelm von Bayern, König Johann von Ungarn. (Quellen u. Forschungen zur bairisch. u. deutschen Geschichte IV. köt.) Géray, Urkunden u. Aktenstücke zur Gesch. der Verhandlungen zwischen Österreich, Ungarn u. der Pforte, im XVI. u. XVII. Jahrhundert, (3. köt. 1838—42), V. ö Acta Tomiciana (Posen. IX. köt.), Monumenta Poloniae Historica. (Lembergi akadémia kiadványa. IV. köt.) és a zágrábi déli szláv akadémia által kiadott Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium köteteit, így a IX-et és Theiner, Mon. Slavor. Merid.

- (II. köt.). *Török-magyarokori emlékek* (kül. I–II). *Vélics A. és Kammerer E.* Török defterek. (Akadémia 2. köt.)
- Ujabbak*: Friedensburg, Nuntiaturberichte aus Deutschland, (4. köt. mostanig. V. ö. Századok 1892. 411 és 1893. 902.) Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte. Kiadja a müncheni Görres-társulat. I. köt. Morone nuntius követségi jelentései. Sajtó alá rendezte *Dietrich F.* (1892. V. ö. Századok. 1892. 413. l.) *Stich u. Turba*, Venezianische Depeschen vom Kaiserhof. (Eddig 2 köt. Bécsi akadémia kiadványa). *Stiere Felix*, Wittelsbacher Briefe cz. oklevélgyűjteménye is tartalmaz hazánkra, így Szapolyai János és az erdélyi fejedelmek diplomáciai összeköttetésére vonatkozó leveleket. *Schlecht*, Briefwechsel zwischen Ferd. I. u. Pius IV. (V. ö. Századok. 1894. 82. l.).
- Értekezések és monografiák.* *Szalay L.*, János király és a diplomácia. (Budap. Szemle. Régi foly. III. köt.) és *Verbóczy és Verancsics Antal.* (U. o. I. köt.)
- Horváth M.*, Adalékok János kir. külviszonyainak történetéhez. (Kis. történ. művei I.).
- Wertheimer E.*, A velencei diplomácia kül. a XVI. és XVII. századhoz. (Századok 1877.) és Magyarország állapota a XVI. és XVII. században. (U. o. 1875.)
- Baumgarten*, Gesch. Kaiser Karls V. (2. köt.)
- Mignet*, Rivalité de François I. et de Charles V. (Paris. 1875.)
- Horváth Mih.*, Nádasdy Tamás élete. (Buda, 1838.)
- Smolka Szaniszló*, Fekete Iván. Magyarra ford. *Szádeczky Lajos.* (Századok 1883.) és *Ferdinands I. Bemühungen um Ungarn.* (Bécs 1878.)
- Czimer Károly*, Fekete Iván Szegeden, (Hadtörténelmi Közlemények V. 1892.).
- Thallóczy Lajos*, Zay Ferencz (Történ. Életrajzok. 1885) és *Bakits Pál* (Akadem. Értekezés 1886.)
- Zsilinszky Mih.*, Patócsy Ferencz (Századok 1888.).
- Kraus J.*, Englische Diplomatie im J. 1527. (Bécsi progr. érték. 1871.)
- Hirschberg*, Laski Hieronymus. (Ungarische Revue 1888.) V. ö. *Zakrzewski* cikkét a Laszki családról. (Ung. R. 1889. 587. l.) *Liske*, Polnische Diplomatie um das J. 1527. (Sybels Histor. Zeitschr. 16. köt.)
- Révész Ferencz*, Gritti Alajos. (Erdélyi Muzeum. 1890.)
- Komáromy Andr.*, Thelekessy Imre. 1497—1560. (Hadtörtén. Közlem. II. 1889.)
- Bauch*, Valentin Eck (Ungar. Revue 1894) és *Ursius Velius* (u. o. 1886.)

- Olchváry J.*, Szapolyai János és I. Ferdinánd ellenkirályok. Hadtörtén. tanulmány. (Ludov. Akad. Közl. 1878.)
- Juste Tivad.*, Mária magyar királyné. Magyarra ford. Szász Károly. (B.-Pest, Ráth. 1869.)
- Schuller K.*, (Über das Bündniss Zápolyas mit K. Franz I. von Frankreich. (Archiv für Siebenbürg. Gesch. 1857.). Über Grittis Ende (u. o. 1856).)
- Rohrmoser*, Diplomatische Verhandlungen zwisch. Ferdinand I. u. Zápolya. (Csernoviczi progr.-értekezés. 1862. és 1864.).
- Acsády Ignác*, Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd alatt. (Akadém. értekezés, 1888.). Közgazdasági állapotaink a XVI. és XVII. században 1889). A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi csata után. 1890. Részben ide is szól: Két pénzügyi tanulmány. (Akadém. 1894.)
- Oberleitner*, Österreichs Finanzen unter Ferd. I. (Bécs. 1859.)
- Szilágyi Sándor*, A magy. kamara. (Tör. Tár. Régi foly. VIII.)
- Krizkó Pál*, A körmöczi régi kamara és grófjai. (Akad. értekez. 1880.)
- Általános újkori hadtörténelmi dolgozatok.* Bibliografiai áttekintés *Pohler*-nél, Bibliotheca Historico militaris II. köt. 134. l.
- Kápolnai*, A magyar várak a XVI. és XVII. században. (Ludovica akad. Közl. 1874.)
- Némethy Kálmán*, Az osztr.-magyar hadsereg fejlődése a középkor végétől a jelenkorig. *Nauendorf* után. (U. o. 1880.)
- Pucor*, A magyarok harczmódja stb. (folyt. u. o. 1879. 96 s köv. l.)
- Melichár*, A magy. hadügy fejlődéséről 1526—1811. (U. o. 1884.)
- Rónai Horváth Jenő*, Az újabbkori hadviselés történelme. (1891.)
- Gallitzin* herceg, Allgemeine Kriegsgeschichte. (II. köt. 2. rész 105. és 667. l.)
- Chronologische Übersicht der Kriege unter den Regenten aus dem Hause Habsburg. Von 1519—1619. (*Streffleur's* Milit. Zeitschrift. 1827 s köv. évfoly.) V. ö. Kurze Gesch. der Kriege zwischen dem Haus Habsburg u. der Pforte 1529—1739. (Bécs 1837)
- Meynert* eml. műve, Das Kriegswesen der Ungarn 1876. 122 s k. l.)
- Thallóczy L.*, A magyar hadi szervezet átalakulásának történetéhez. (Századok 1877.)
- Thúry*, Török hadi írók (2. köt. akadémia).
- A hadtörtén. *speciális irodalmat* egyes csatákról, ostromokról, a magyar végvárakról és a végvidékről l. a köv. folytatásokban.

Öszeállította *Mangold Lajos*.